

ELLİ DÖRDÜNCÜ K O N F E R A N S

Sakarya'nın Fizik, Beşerî ve İktisadî Coğrafyası

Seyfi ALPAN

S. S. A. M. Azasından

Adapazarı Lisesi Coğrafya

Öğretmeni

Birinci Kısım

SAKARYA'NIN FİZİK COĞRAFYASI

İstanbul Üniversitesi İktisat ve İktisaiyat Enstitüsü'nün teşkil ettiği S.S.A.M. nin azaları arasına beni de alan Merkez'e teşekkür etmek isterim. Senelerden beri Lisesinde hocalığını yaptığım Coğrafya öğretimi ile geçen meslek hayatım için gurur verici olan böyle bir vazifeye önce çok kısa şekilde coğrafi manzarasını anlatacağım çevrenin fizik görünüşünü ele almakla başlayacağız. Sonra beşerî ve iktisadî yön incelenecektir.

1 — Fizik çevre :

Sakarya Vilâyeti 30°58'-29°27' doğu meridiyenleri ve 40°17'-41°13' kuzey paralel daireleri arasında yer almaktadır. Doğusunda Bolu, batısında Kocaeli, kuzeyinde Karadeniz, Güneyinde Bilecik ili ile sınırları bulunmaktadır. Sakarya ilinin yüzölçümü 4160 Km² dir. Adapazarı (Deniz seviyesinden yüksekliği 31 metredir.) Bolu dağı'nın batıya uzandığı alanda Sakarya nehrinin aşağı bölümünde Akova (Adapazarı ovası) adıyla anılan düzlükte kurulmuştur. Akova (Adapazarı ovası) Sakarya nehrinin aşağı havzasında Sapanca gölü ve Adapazarı şehrinin doğusunda ortalamba 27 Km. uzunluk, 23 Km. genişlikte alüvyonlarla dolmuş tektonik bir çöküntüden ibaret (620.000 dönüm yüzölçümündedir) çok verimli bir ovadır. Akovayı çeviren dağların ovaya doğru uzanan etekleri, ovanın kenarında girintiler ortasında yer yer tümsekler vücuda getirmiştir.

Adapazarı şehrinin güneyinde Erenler Tepesi (75 m.) Alibey Tepesi (112 m.) Doğusunda Tersiyeye Tepesi (Hira dağı (85 m.) ve Serdivan Bayırları vardır. Akovanın güneyinde Karadağ-Keremali Dağları adı verilen kitleler bulunmaktadır. (Keremali dağı üzerindeki Dikmen tepesi 1720 m. dir ve Sakarya ilinin en yüksek noktasını meydana getirir. Akovanın doğusunda da Çamdağı görülmektedir. Çamdağı Tepesi 880 m. batısında ise Kocaali Yaylasının Doğu sınırları vardır. Akova ile Karadeniz arasındaki Çukuralan Söğüt ovasıdır. Deniz yüzeyinden yüksekliği 16 m.) yine Akova ile Karadeniz arasında, Oflak dağı (357 m.) ismi verilen kitle göze çarpmaktadır. Sakarya ilinin en kuzeyinde Karadeniz kıyısında kumsal bir kıyı ovası vardır. Akovayı güneyden kuzeye doğru Sakarya nehri, doğudan güneye dökülen mudurnu çayı sular. Sakarya nehri bu ovada birçok kıvrımlar yaparak akar, bol yağışlı mevsimlerde umumî olarak karların eridiği Mart ve Nisan aylarında ovayı basar. Sular çekildikten sonra yer, yer su birikintileri ve bataklıklar kalır. Ovada taban suyu yeryüzüne pek yazın seviyededir. Kış ve ilkbaharda toprak yüzüne bile çıkar. Bu sebepten Adapazarı çok rutubetli bir şehirdir. Toprakların verim kuvvetinin yüksek olması, yağışların kâfi ve ziraate elverişli zamanlarda yağması, taban sularının yeryüzüne yakın olması, Akovayı Türkiye'nin en verimli ovası haline getirmiştir. (Sakarya İli haritası: Şekil 1).

2 — Akarsuları :

1

Sakarya ilinde en önemli ve büyük akarsu Sakarya Nehridir. Diğerleri küçük akarsulardır. (Akçay, Kanlırmak, Mahmudiye, Yanık Deresi Kurtköy Deresi, Mudurnu Çayı, Çark Suyu gibi.) Sakarya Pamukovanın güneyinde Vilâyet topraklarına girer ve Güneybatı-Kuzeydoğu doğrultusunda akar. Sağdan Geyve suyunu alır ve Güney Kuzey doğrultusunu alarak dar ve derin Geyve boğazına girer. Bu boğazdan çıktıktan sonra soldan Alaçam deresini alır. Kuzey ve Güney doğrultusunda akmaya devam ederek Adapazarı şehrinin doğusundan geçer, Kuzeye doğru kıvrımlar yaparak akar. Sağdan Mudurnu çayını ve daha kuzeyde Sapanca Gölünün ayağını teşkil eden Çark suyunu soldan alır. Birçok dirsekler meydana getirerek Karasu yakınında Karadenize dökülür. Sakaryanın genişliği 30-40 m. dir. Sakarya ve kolları Mart ve Nisanda taşar. Ova sular altında kalır. Üzerinde Tavuklar, Tranzonlar isminde iki köprü vardır.

3 — Gölleri :

Sakarya Vilâyetinin en mühim gölü Sapanca gölüdür. Bu gölün bir parçası Kocaelinin sınırları içinde kalır. Göl, İzmit körfesinin uzunlama-

smdan meydana gelen çöküntü çukurunun İzmit ile göl arasındaki alanda kuzeyden ve güneyden inen akar suların getirdikleri alüviyonların yığılması ile körfezden ayrılma neticesinde vücutte gelmiş bir set gölüdür. Batı-Doğu doğrultusunda uzunluğu 16 Km. Kuzey ve Güney doğrultusunda en geniş yeri 5 Km. ve yüzölçücü 40 Km² dir. Batı tarafı biraz uzamış olsada, şekil itibariyle bir elipse benzer. Gölün iki ucu bilhassa doğrusu sığdır, bataklıktır. Kuzey ve Güneyi sefaezler (Yalıyarlar) ve alüviyonlu ovalar arzetmektedir. Gölün kenarları az derin ise de Güney batıda Kumbaz denilen yerden itibaren Kuzey-doğuda merkeze doğru derinlik bazen 75 metreyi bulmaktadır. Deniz sathından ancak 34 metre yükseklikte bulunan bu gölün kış ile yaz aylarında seviye farkı pek azdır ve ancak 50 cm. dir. Bu gölün Kuzey ve Güneyindeki dağlardan inen, yazın da biraz akan küçük sular ve göldibinden çıkan kuvveyli kaynaklar besler. Sapanca gölünü besleyen suların en önemlileri, batıdan doğuya doğru Karaçay, Kuruçay "Kurtköy deresi" Mahmudiye, İstanbul deresi, "Karadere", Kaymakçı deresidir. Sapanca gölünün fazla suları Doğusundan çıkan Çark suyu ile Sakarya nehrine akar. Sapanca gölünün balığı iyidir ve boldur: Sazan, alabalık (bu balık yüksek yayla alabalıklarından farklıdır), yayın, hoklama, kumbalığı, kanemiz.... gibi.

Diğer küçük göllerin başlıcaları Avar gölü Sakarya nehri ağzının 10 km.ye kadar batısmdadır. Poyrazlar gölü Adapazarının 8-7 km. kadar Kuzey doğusunda bulunan bir göldür. Bu göl 1000 dönümden fazla yer kaplar. Derindir. Güney tarafı biraz sığ ve sazlıktır. Bu gölde de Hoklama, Sazan, Yayın, cinsinden iyi ve bol balık olur. Çaltıcak gölü ve Akgöl, Poyraz gölünün 15 km. ye kadar kuzey batısında, Göktepenin biraz kuzeyinde yan yana 3 km. aralıklı iki küçük göl halinde görülür. Batıdaki Çaltıcak gölü dipten kaynamaktadır, alanı yazın daralır, kışın genişler. Hoklama, Sazan, Yayın balıkları tutulur. Bunun doğusundakine ise Küçük Akgöl denir, dipten kaynamaktadır, daha ziyade bataklık halindedir. Bu her iki gölden çıkan sular ayrı, ayrı çark suyuna karışırlar. Ve Büyük Akgöl bu göllerden 15-20 metre kadar kuzeyde Sakaryaya daha yakın bir yerde hepsinden geniş bir göldür. Bu gölün de en büyük parçası sazlık ve bataklık halindedir. Gölde balık çoktur. Sülüklü göl, Akçemar gölü, Kızılcı göl, Taşkısığı gölü, Gökçeören gölü.... gibi göller vardır.

3 — İklim, Nebat örtüsü ve Hayvanlar :

Sakarya Vilâyetini bulunduğu alan Akdeniz ve Karadeniz müşterek iklim bölgesi olan Marmara ikliminin içine girmektedir. Yazları sıcak ge-

çer. Sakarya ilinin merkezi olan Adapazarında ortalama sıcaklık derecesi $14^{\circ},3'$ dir. En sıcak ay ortalaması $23^{\circ},4'$, en soğuk ay ortalaması ise $6^{\circ},6'$ dir. En yüksek sıcaklık $41^{\circ},2'$ dir. (24/Ağustos/1938) en düşük sıcaklık $-12^{\circ},5$ dur. (6/Şubat/1960) yıllık yağış tutarı ortalama 774 mm. dir. En yağışlı mevsim kış ve sonbahardır. Adapazarı ovası ortalama 8-9 gün karla örtülüdür. Rüzgârlar en ziyade kuzey doğu (poyraz), kuzey batıdan (karayel) eser.

Kuzey batıdan esen rüzgârlar bol yağmur getirirler. Yazın öğleye yakın saatlerde Sapanca gölü doğrultusundan Akova'ya ve dolayısıyla Adapazarına doğru se:inletici bir rüzgâr eser. Adapazarı ovasının (Akovanın) güneyini kaplayan dağlar (Bolu dağının batıya doğru devamı) üzerinde orman örtüsü zengindir: Kayın, Gökmar, İhlamur, Kızılağaç ve meşe ormanları. Mudurnu bataklığı, Gökçeören gölü doğu çevresi de ormanlıktır. Ormanlar içinde en fazla kayın ağacı vardır. Sonra Gökmar, meşe, İhlamur ve Kızılağaç ve diğer ağaçlar bulunmaktadır. Dağların eteklerinde de bodur çılıklar görünmektedir. Orta iklim kuşağında bulunan vahşi hayvanlar olduğu gibi kuşlar da vardır.

İ k i n c i K ı s ı m

BEŞERİ COĞRAFIYASI

Şimdi bu fizik durum üzerindeki beşerî hayatın tetkikine geçeceğiz.

Belli bir tabiat sahası üzerindeki insan hayatını inceliyeceğimize göre coğrafyanın yardımcısı olan Tarih'e başvurmak zarureti:ni duyuyoruz. Her ne kadar S.S.A.M. tarafından hazırlanacak araştırmalarda bu konuya ayrı bir yer ayrılacağını tabii ise de coğrafyacıyı ilgilendireceği ölçüde olsun dokunmağı uygun buluyorum.

İlk çağlarda Hititlerin, Friklerin, Lidyalıların elinde bulunan bu çevre Milattan Önce 6. Yüzyılda İran İmparatorluğu içerisine girmiştir. Makedonyalı Büyük İskender M. Ö. 4. Yüzyılda bütün Anadolu ile beraber Sakarya'ya ait arazi:yi İranlılardan almıştı. Sonra Bitinya Krallığına geçmiştir. Bölgenin bilinen tarihi Britinya Krallığı'nın kuruluşu ile başlamaktadır. Üçüncü Nikomet'ten sonra Bitinya Krallığı bölgesi Romalıların hâkimiyetine giriyor. (Takriben M. Ö. 1. Yüzyılda) M. S. 395 de Roma İmparatorluğu ikiye bölününce, Bitinya bölgesi de Doğu Roma (Bizans)

İmparatorluğuna ilhak edilmiştir. Bizans İmparatoru Jüstinyen tarafından M.S. 553 yılında yaptırılmasına başlanan ve 561 yılında tamamlanan Adapazarının 4 Km. mesafede olan 429 m. uzunluğunda 9 kemerli Beşköprü Doğu Roma İmparatorluğuna ait değerli bir eserdir. Bu bölgede ilimizin sınırları içinde büyük şehir ve kasaba yoktur. Şehir olarak yalnız bugünkü Geyve'nin bulunduğu yerde veya çok yakınlarında "Totaiyen" yahut "Totaiyo" veya "Totavion" denilen bir kasaba, bugünkü Pamukovamn Güneybatısında "Mido" yahut "Midos" ismi verilen bir kasabacık, Taraklı veya çevresinde "Dablis" yahut "Dablae" adında bir küçük kasabanın bulunduğu anlaşılmaktadır. Bunları da eski "Konak" cedvelinde öğreniyoruz.

Nihayet Sâsaniler ve Araplar devrini muteakip bu bölge 26. Ağustos. 1071 Malazgirt zaferinden doğan Anadolu fatihi Kutulmuş-oğlu Süleyman Şahın idaresinde Türk orduları Sakarya çevresini de ele geçirmişlerdir. Birinci Haçlı seferinde İznik Bizanslılara geçince, Selçuk Türkleri Başkentlerini İznikten Konyaya taşımışlar ve bütün bölgeyi Bizans'a bırakmışlardır. Bu bölge son olarak Osmanlı Türklerinin eline geçmiştir: Osman Beyin henüz Devleti kurmadan ilimizin topraklarını zenginliğini duymuş ve Taraklı üzerinden bir akın yapmıştır. Devleti kurduktan sonra Yeni-şehirden başlayıp bugünkü Mekece köyünün bulunduğu yerden ilimizin sınırlarına inmiş ve Geyve boğazının Güney ucuna kadar olan bölgeyi — birkaç kale hariç— ele geçirmiştir. Yine Osman beyin oğlu Sultan Orhan zamanında (14. Yüzyıl) Karamürsel Alp, Akçakoca, Konuralp, Akyazı, Hendek ve Karasu ile birlikte bugünkü Adapazarı sahası da Bizanslılardan fetholunmuştur. Evliya Çelebi "Seyahatname" sinde Adapazarından bahsetmekte, Şarl Teksiyede "Küçük Asya" adlı eserinde Adapazarına yukarıda yazdığımız "Beş Köprü - Jüstinyen köprüsü" nden geçilerek gidildiğini söylemektedir.

Bundan sonra Sakarya aralıksız olarak Türk hâkimiyetinde yaşıyor. Adapazarı Tanzimattan sonra kurulan İzmit Mutasarrıflığına dahildi. 14. Mart.1921 de Yunanlılar Adapazarını işgal etmiş, şehirde unutulmıyacak fenalıklar ve vahşet yapılmıştır. 3 ay kadar devam eden işgal 21. Haziran 1921 de sona ermiş, sahibi olan kahraman Türk Milletine geçmiştir. Bu şerefli eller de daima kalacak ve yaşayacak olan Adapazarının Kocaeline bağlı durumu Cumhuriyet Devrinde de devam etmiş, ancak 1954 sonunda Kocaelinden ayrılarak Merkezi Adapazarı olmak üzere Sakarya Vilâyeti kurulmuştur. Bugün Sakarya ilinin Merkez ilçesi dahil Adapazarı Merkez, Karasu, Geyve, Sapanca, Akyazı, Hendek, Kaynarca olmak üzere 7 ilçesi vardır.

Adapazarı bir vesikaya göre 1536/971 yılında köy halinde iken 1646 da Nahiye olmuş, 1658 de Sapanca kazasının bir nahiyesi olan Akyazıya bağlanarak tekrar köy olmuş, bu devrede Adapazarı Tığcılar köyü ismini taşımakta devam etmiştir. Adapazarında bugün Tığcılar, Semerciler, Hacılar, Tuzla, Çıracılar, Papuççular ismini taşıyan mahalleler vardırki, bunlar eski sanat sahiplerinin birleşmiş oldukları yerlerde kurulmuş pazar yerleridir. Beşköprü "Jüstinyen Köprüsü" ile daha doğudaki Uzun Köprü "Tavuklar Köprüsü" arasındaki alan bir ada manzarası arzettiğinden şehrin kurulduğu yere "Ada" denilmiştir. Adapazarı ismi buradan gelmektedir. 1692 de Kadılık, 1742 de nahiye ve 1837 de kaza haline gelmiş ise de, evvelce bağlı bulunduğu Sapanca kazası merkezin Adapazarına nakledilerek 1837/1253 tarihli vesikaya göre Adapazarı - Maa - Sapanca kazası ismini almıştır. Adapazarı müstakil kaza, Sapanca ise nahiye merkezi olmuştur. Kazalarla beraber 1954 yılında Sakarya Vilâyetinin merkezi haline gelmiştir. 1943 yılında çok şiddetli zelzelede Adapazarı pek ziyade harap oldu ise de, yeni caddeler açılmak suretiyle daha mamur ve muntazam bir şehir haline gelmiştir.

BUGÜNKÜ DEMOGRAFİK VAZİYET

Sakarya'nın Merkez kazası Adapazarı ile beraber 7 kazası vardır : Adapazarı, Akyazı, Geyve, Hendek, Karasu, Sapanca, Kaynarca. 1955 yılındaki Sakarya Vilâyetinin nüfusu 331267'dir. Şimdi, her ilçenin merkezinin ve kendilerine bağlı Bucak ve Köylerle beraber kadın ve erkek nüfuslarını 1955 yılından itibaren 1965 yılının sonuna kadar nüfus artışı aşağıda gösterilmiştir.¹

Adı	Yıl 1955			Yıl 1960			Yıl 1965 ¹		
	Kadın	Erkek	Yekûn	Kadın	Erkek	Yekûn	Kadın	Erkek	Yekûn
Adapazarı	26557	29065	55662	37104	42316	79420	41624	43955	85579
(Tamamı)			135020			162508			181202
Akyazı	2154	2178	4332	3285	3342	6617	4352	4531	9063
(Tamamı)			43400			49837			56837
Geyve	1347	1320	2667	1802	1874	3676	4352	2571	5009
(Tamamı)			47369			51949			55521
Hendek	3536	3933	7469	4400	5480	9980	2438	5885	10814
(Tamamı)			35147			39681			42676
Karasu	1959	2206	4165	2802	2863	5683	4929	3538	7004
(Tamamı)			36169			44903			52676
Sapanca	2304	2336	4640	3864	2924	5788	3466	3547	6843
(Tamamı)			20514			13114			14368
Kaynarca	6782	6866	13648	371		767	489	546	1035
(Tamamı)			13648			15936			17780
Vilâyet		331267			27928			421085	

1) 1965'e ait rakamlar Adapazarı Nüfus Dairesinden alınmıştır.

Sakarya'nın Sosyal Bünyesi :

Sakarya Vilâyeti Kafkasya veya çevresinden gelen göçmenler, Lozandan sonra Millî sınırlar dışında kalan, Yunanistan, Yugoslavya, Bulgaristan, Romanya ve diğer dış memleketlerdeki soydaşlarımız için iskân alanı olmakla kalmamış, bilhassa Doğu Karadeniz ve çevre Vilâyetler halkının bir kısmı için de, çok cazip bir yerleşme yeri olmuştur. Bu itibarla Sakarya, sosyal yapısı itibariyle yurttaşlarımız — ki halk arasında eski yerlilere Mânav denmekte, bir kısım göçmenlerin meydana getirdikleri mütecanis olmıyan bir bünyeden ibaret bulunmaktadır. Diğer taraftan ekonomik ve sosyal sebeplerle Sakaryada bir şehirleşme hâdisesi cereyan etmektedir.

Sakarya köylerinin umumî vasıfları :

1 — Ziraat yapılan yerlerde, göl kenarları ile nehir boylarında kurulumaları,

2 — Evlerinin geniş arsalar, bağ ve bahçeler üstünde serpilmiş bir durumda bulunmaları, karkas inşaat tipi, çok katlı ve üzerlerinin kiremitli oluşları,

3 — Sakinlerinin aynı soydan olmaları ve bunun neticesi olarak mütecanis kalmaları,

4 — Köylülerin giyiniş ve yaşayışta çabucak zamana intibak etmeleri.

Nüfus Hareketleri :

Sakarya çevresi mutedil iklim şartları ve verimli topraklarıyla endüstri ve istihsal merkezi olmağa mazhar oluşu ile gerek kendi bünyesindeki ve gerekse çevre iller halkı ve hatta Türkiye dışındaki soydaşlarımız için çekici bir bölge olmuştur.

Bu sebeble Sakarya ilinin kendi köyleriyle Merkez ilçeler arasında olduğu kadar etrafındaki illerle ve Sakarya ili arasında da bir nüfus hareketinin yukarıda açıklandığı şekilde vukua geldiği bir gerçektir. Buna mukabil Sakarya çevresi dışına çıkış çok azdır.

Sakarya İlinde İskân ve Tarihçesi :

Sakarya ili, Sakarya nehri boyu, gölleri, ormanları, verimli toprakları ve bol yağmurlarıyla ilk sakinleri derhal çekmiş ve yerleşmiştir. Bu

ilk yerlilerde yapılan inceleme ve araştırmalara göre halk arasında aşağıda yazılı adlarla anılan zümreler teşkil etmişlerdir:

a) Manavlar (En eski yerliler), b) Mohitler, c) Çerkezler, d) Abazalar, e) Gürcüler.

Sakarya'ya vaki göçleri iskân bakımından sıralamak gerekirse şu neticeye varılır:

1 — 1876 Osmanlı İmparatorluğu ile Çarlık Rusyası arasında başlayan savaşlar ve Osmanlı İmparatorluğunun birdüziye gerilemesi üzerine, bilhassa Kafkasyadan yukarıda sıra ile gösterilen cemaatler Sakarya yöresine gelmişlerdir.

Birinci Kuşak diyebileceğimiz bu göçmen ve mülteciler köylerde yerleşmiş olup, çalışkan, giyiniş ve yaşayış bakımından ileri bir seviyededirler.

2 — 1912 Balkan Harbinden sonra Yunanistandan, başka memleketlerden (Yugoslavya, Bulgaristan, Arnavutluk v.s.) gelen göçmenler gibi ikinci kuşağı teşkil edenler gayri mübadil ismini almaktadırlar. İskân konusu ancak Lozan andlaşmasıyla bunları muhtaç göçmenler addederek ele alabilmıştır.

3 — 1914-1918 I. Dünya Harbi boyunca Rus işgâl ve baskısı neticesinde Doğu Karadeniz kıyılarından gelenler Ormanlık ve dağlık yerlerde yerleşmişlerdir. Bunlar daha ziyade tütün, ayçiçeği, ile bunlardan başka mısır gibi sınaî nebatat orman ürünleri ile de meşgul olmaktadırlar.

4 — 24. Temmuz. 1923 Lozan andlaşmasıyla, Kuzey Yunanistandan mübadiller gelmişlerdir. Bunları ekserisi bıraktıkları mala karşılık Emval-i Metrükede mal aldıkları için, şehirliler şehirlerde, köylüler köy yerlerinde yerleştirilmiş ve tam mânasıyla iskân edilmişlerdir.

5 — 1934-1950 yılları arasında Romanya ve Bulgaristandan beşinci kuşak göçmenler gelmişlerdir. (Bu arada Romanyadan gelenler arasında bir miktar Pomak vardır.) Bulgar göçmenleri ile beraber birçok kıptiler'de gelmiş ve bunlar tefrike uğramadan iskân edilmişlerdir.

6 — 1936 de Tunceli bölgesinden Batı illerimize birçok şahıslar ve aileler iskân edilmiş, bunlardan bir kısmı da Sakarya iline gönderilmişler ve iskân edilmişlersede sonra tekrar eski yerlerine iade olunmuşlardır. Fakat bazı ailelerin yeni yurtlarını benimseyip kaldıklarını da kaydetmek yerinde olur.

7 — 1948-1951 yılları arasında Unra ve Unesko'nun gayretiyle Avrupa Üsera kamplarından memleketimize Türk-Müslüman mülteciler adıyla 1000 nüfus göçmen daha getirtilmiştir. Bunlardan, Sakarya'da 24 aile (45 nüfus) olarak iskân edilmişlerdir. Avrupa kamp mültecilerinin ekserisini Kafkasya (Azareî, Gürcü, Çerkez) ve Kırım Türkleriyle, Yugoslavya Türkleri ve biraz da Müslüman Arnavut soylular teşkil ederler. Hepsi de münevver (Tüccar, memur, san'atkâr) ve şehirli olduklarından büyük yerlerde yerleştirilmişlerdir.

8 — 1950-1951 yıllarında Bulgaristandan (Rus kışkırtması neticesinden) gelen 42000 aile iskân kabiliyetleri olan illerimize yerleştirilmiş olup bu arada Sakarya'ya da bir kısım göçmen gelmiştir. Bu arada 1953 de iki ailede (10 nüfus) Doğu Türkistan göçmenidir.

9 — 1954 den sonra Tito rejimi ile bağdaşmayıp Türkiye'ye serbest göçmen sıfatıyla akın eden ve Türk vatandaşlığına alman göçmen ailelerinden bir kısmı da Sakarya ilinde iskân edilmişlerdir.

10 — Bir de gezginciler (aşiret, göçebe ve yerli çingeneler) problemi üzerinde durmak gerekmektedir. Meskensiz, yersiz ve yurtsuzlar da varsa da iskân bunlarla meşgul olmakta, imkân bulduğu yerlerde bunları da hemen yerleştirmektedir.

11 — Sakarya'ya yukarıdaa çıkardığımız birçok sebebler dolayısıyla, çevreden ve diğer illerimizden de bir akın vardır. İşte bu gelişlerle, Sakarya iskân bakımından doymuş bir hale gelmiş olup nüfus hareketlerini de en iyi bir misâl olmaktadır.

Yukarıdan beri anlatılan bilgilerden anlaşılacağı üzere Sakarya göçmn ve mülteci çekme bakımından gayet mühim bir durum göstermektedir. Hatta başka illerimize gönderilen birçok aileler de iskân yerlerini terk ederek Sakarya'ya akın etmişler ve kontenjan dışı olarak yerleşmişlerdir.

Köy Çalışmaları :

Sakarya köyleri aşağıdaki sebebler dolayısıyla daha gelişme halindedir :

1. Bol ve çeşitli ürünlerin yetişmesi,
2. Büyük istihlâk pazarlarına yakın bulunması,
3. Umumiyetle ulaşma elverişli yollarının olması.

Bu köyler bir veya iki katlı, üzeri kirâmit örtülü olup ekserisi orman, akarsu, göl, verimli ovalar, deniz gibi tabiat güzelliklerinin kenarına ve çevresine dağılmıştır. Köylerde okur yazar nisbeti yüksektir.

Vilâyet cemaat kalkınması Koordinasyon Kurulu köylerimizi daha ileri bir seviyeye yükseltmek için Devletin yardımı ile beraber köy gücünün de bir plân dahilinde çalışmasını sağlamağa çalışmaktadır. Ayrıca köylerimizin kalkınmasında Devlet gücü yanında Özel idare gücünün de tesiri vardır. 1963 yılında 6, 1964 yılında 15, 1965 yılında ise 18 köye elektrik verilmiştir.

Ü ç ü n c ü K ı s ı m

İKTİSADİ COĞRAFYASI

Birinci Bölüm

ORMANLAR

Yaklaşık olarak arazinin % 42.3 ü orman görünen Sakarya ormanları tahrip neticesi verim kabiliyetini kaybetmiş, normal istihsalin pek aşağısına düşmüştür. Çalışmalar daha ziyade bozuk ormanların imârı ve verimli bir orman haline getirilmesi yolundadır. Ancak ağaç ömrüne göre bu pek uzun zamanda tahakkuk edecek bir çalışma olacaktır.

Sakarya ilinin orman durumu incelenirse şöyle bir tablo ile karşılaşılır.

Orman yetişmesine toprak ve iklim bakımından pek elverişli olan Sakarya Vilâyeti bundan takriben 50-60 yıl kadar evvel kesif ve bâkır bir orman örtüsü ile kaplı bulunmakta idi. Bu orman örtüsü verimli topraklarla kaplandığından, çoğalan nüfusun hücumuna uğramış ve ormanlar millet ve hayatına göre pek kısa zamanda ortadan kaldırılarak kültür arazisi haline getirilmiştir. Bugün Sakarya iline, Türkiye çapında orman thribatı en fazla yapılmış bir saha olarak bakabiliriz. Mevcut ormanlar çeşitli ağaç cinslerinden meydana gelmiş olup ekserisi yapraklı ağaçlardır. Karışıklık çokluk derecesine göre şu sırayı takip eder: Kayın, göknar, dışbudak, çam, meşe, kestane, şimşir, kavak, gürgen, akçaağaç, kızıl ağaçtır. Çok az miktarda karışıma katılan başka cinsler varsa da buraya dahil edilmemiştir.

Mevcut ormanlar merkezi Adapazarında bulunan ve Sakarya - İzmit içerisindeki ormanların idaresini kaplıyan Adapazarı 18. Bölge Orman Başmüdürlüğüne bağlı merkezleri kaza merkezinde bulunan İşletme Müdürlüklerinin sınırları içerisinde bulunan ormanlar, merkezi İzmitte bulunan Orman İşletme Müdürlüğü tarafından idare edilmektedir:

Orman mahsullerinin evvelden hazırlanan amenajman plânlarına bağlı kalınmak şartı ile bir program içerisinde istihsal ve satış mahallerine nakilleriyle, halkın ihtiyaçlarına sarfedilmek üzere satışa arz ve bu suretle yurt ekonomisine yardım ve sosyal hayata hizmet yukarıda yazılan idarî teşkilâtla yapılmaktadır.

Hali hazırda Sakarya ili içerisinde mevcut ormanların yıllık verimi 43255 m³. karışık tomruk, 4620 m³. maden direği, 50 m³. tel direği, 3945 m³. Sınâi odunu 275400 ster yakacak odun, 1230 ster şimşirden ibarettir.

İşletmelerin 1966 yılı bütçesi idare masrafları hariç 8412313.— lira-
dır. Bu miktarın tahminen % 95 istihsal, nakil ve işçi ücreti olarak çevre köylüsüne intikâl etmektedir. İstihsal edilen tomruklardan 7900 m³. mahallî kereste, kontroplak fabrika ve imâlathanelerine verilmekte, bilindiği gibi bu fabrika ve imâlathaneler Adapazarı Ekonomisinde büyük rol oynamaktadır.

Ormanlardan yapılan odun istihsali yurt ekonomisine de büyük faydalar sağlamaktadır. Zira istihsal edilen odunun ekserisi piyasaya arz edilmekte ve yurdun çeşitli yerlerine taşınarak vatandaşların ihtiyaçlarına arz edilmektedir. Sakarya ilinin merkez ve ilçelerinin orman durumu ilişik cetvelde gösterilmiştir. Bu cetvelde yine Adapazarı merkez ve diğer ilçeler içerisinde mevcut ormanların umumi alana göre orantıları da belirtilmiştir.

Ormancılık bilgisine göre % kaçının kuru (tohumdan yetişmiş % kaçının bozuk kuru (Tohumdan yetişmiş olup da insan ve hayvanların tahribatı ile kuru vasfını değiştirmiş olanlar) % kaçının baltalık (şah ve filizden yetişmiş) ve % kaçının da bozuk baltalık (şah ve filizden yetişmiş olup da insan ve hayvan tahribatı ile bozulmuş olanlar) oldukları resim de cetvel altında gösterilmiştir.

İ k i n c i B ö l ü m

MADENLER

Vilâyetimizde maden işletmeciliği henüz gelişmemiş, normal işletme faaliyeti olmamıştır. Arama safhasında olan belli başlı madenler aşağıda gösterilmiştir:

1 — *Adapazarı çevresi :*

<i>Madenin yeri :</i>	Cinsi
Çaltıcak ve Taşkısığı köyleri	Kurşun
Söğütlü Bucağı	Demir
Kayalar Memduhiye ve Değirmendere köyleri	Linyit

2 — *Hendek çevresi :*

<i>Madenin yeri</i>	Cinsi
Ankara asfaltının kuzey kısmı tamamı	
Karasu sınırına kadar	Demir
Güldibi, Nuriye ve Kazımiye köyleri	Bakır
Taraklı ve Gübrelik köyleri	Demir

3 — *Karasu çevresi :*

<i>Madenin yeri</i>	Cinsi
İlçe sınırı tamamı	Demir
Kurudere, Kestanepınarı	
Aktaş, Çakmaklı ve Çobanyatağı köyleri	Kurşun

4 — *Geyve İlçesi :*

<i>Madenin yeri</i>	Cinsi
Pamukova Bucağının Katırözü	Bakır
ve Bakacak köyleri	
Doğançay, Celaller ve Kürtlü köyleri	Bakır ve Kur.

5 — *Akyazı çevresi :*

<i>Madenin yeri</i>	Cinsi
Kanlıçay köyü	Bakır ve Kur.
Karapürçek, Taşburun, Mecidiye, Ahmediye	Bakır
Şerefiye ve Beldibi	Nikel

Bu madenlerde arama çevresi içinde yapılan istihsal yılları itibariyle son altı yıl için aşağıda gösterilmiştir:

1961 Yılında	500 Ton Linyit
1961 Yılında	13 Ton Antimuan
1964 Yılında	80 Ton Bakır
1964 Yılında	6 Ton Kurşun
1965 Yılında	100 Ton Bakır
1966 Yılında	445 Ton Bakır

Yıllık istihsal miktarından anlaşılacağı üzere Maden işletmeciliğinin Vilâyetimizin ekonomik bünyesinde müessir bir rolü olmamıştır.

Bu madenlerden Karasu ve Hendek ilçeleri sınırları içinde kalan demir alanları Maden Tetkik ve Arama Enstitüsüne aittir. Diğer alanlardaki madenlerin arama hakkı şahıslara verilmiştir¹.

1) Biz raporumuzda bu hususu S.S.A.M. nce bize verilen sınır içinde kısaca inceledik. Etraflı bir monografi yapmak isteyenler için hususi maden müstahsillerinin adlarını ve adreslerini buraya geçiriyoruz:

1. Servet Yazar : Bankalar caddesi Küçük Handa Karadağ-Maden-Adapazarı — 2. İsmail Kaymakoglu : Karasu Kuyumculu köyünden — 3. Sedat Kandemir : İstasyon Anbar caddesi - Adapazarı — 4. Ahmet Hamdi Yılmaz : Akyazı İnönü mahallesi — 5. Şevket Çelik : Akyazı Haydarlar köyü — 6. Ayşe Seniha Ozansoy : Vali konağı Çınar sokak No : 62/7 İstanbul — 7. Ali Gümüş : İzmit Gümüş nakliyat — 8. Yusuf Cihan : Akyazı Kanlıçay köyü.

Ü ç ü n c ü B ö l ü m

ULAŞIM VE BAYINDIRLIK

Adapazarı bugün ulaşım bakımından mühim bir merkez olmuştur. Zira İstanbul-Ankara asfaltı Adapazarından geçmektedir. Burada yurdun birçok yerlerinden otobüsle gelmek mümkündür. Adapazarı bütün kazalarına muntazam yollarla bağlanmıştır. Adapazarı ile ilçeleri arasında otobüs, atlı araba ve kamyonlar işlemektedir.

Bu merkezden yurdumuzun her tarafına trenle de gidilmektedir. Doğudan, batıdan, kuzey ve güneyden gelen demir yolları Eskişehirde birleşerek İstanbula ulaşmakta, Eskişehir-İstanbul demiryolu Arifiye istasyonundan geçmektedir. Arifiye istasyonu da kısa bir hatla Adapazarına bağlıdır. İstanbul ile Adapazarı arasında da hergün motorlu tren işlemekte İstanbul-Ankara motorlu treni de Arifiye istasyonundan yolcu alıp vermektedir.

Mühim Karayollarının uzunluklarına gelince â

1. Adapazarı - Ankara	325 km
2. Adapazarı - İstanbul	146 km
3. Adapazarı - Bursa	170 km
4. Adapazarı - Eskişehir	195 km
5. Adapazarı - Bilecik	112 km

6. Adapazarı - Bolu	117 km
7. Adapazarı - Erzurum	1278 km
8. Adapazarı - Adana	848 km
9. Adapazarı - İzmir	553 km
10. Adapazarı - Edirne	380 km
11. Adapazarı - Samsun	633 km

Şu hale göre buradan Türkiyenin birçok yerlerine çeşitli vasıtalarla gidilmektedir.

Şimdi Sakarya Merkez Adapazarı ile çevre kazaları arasındaki mesafeleri kaydedelim :

1. Adapazarı - Akyazı	31 km
2. Adapazarı - Geyve	40 km
3. Adapazarı - Hendek	32 km
4. Adapazarı - Karasu	50 km
5. Adapazarı - Sapanca	21 km dir

Sakarya ilinin Ekonomik hayatına tesir eden yollar şunlardır:

1. Adapazarı - İstanbul, Bolu - Ankara Devlet yolu
2. Adapazarı - Geyve, Bilecik - Eskişehir, Burso yolu
3. Adapazarı - Arifiye, İstanbul - Ankara Demir yolu.

Bu yollardan başka Karasu Sakarya mansabından Deniz motorlariyle Karadeniz kıyı illerine ve İstanbula nakliyat yapılır.

Nafia çalışmalarına gelince :

Yapı, yol ve köy içme suları muntazam bir programa bağlanmış olup, başarı ile yapılmakta ve Adapazarı ve çevresi memur bir şehir haline gelmektedir. Bu inşaatların başlıcaları: Sakarya Devlet Hastahanesi inşaatı, Hükümet Konağı, Adliye ve Mâliye Sarayları, Sakarya İnekhaneşi tesisleri, Merkez Cezaevi inşaatı (Merkez Cezaevi inşaatı 1963 yılı başında birinci kısım ikmâl edilerek hizmete açılmış ve ikinci kısım inşaatla yapılmaktadır.) Okul inşaatları, Özel idare ve diğer bazı idarelere ait inşaatlar zikre değer masraf yekûnu 3-5 Milyona varıyor.

Yol işleri :

Sakarya ili köylerinin yaz ve kış aylarında her türlü vasıtanın gidebileceği şekilde yol şebekesi 1500 kilometre kadardır. (Bu vasıfta 593 km.

köy yolu ve 103 km. likte il yolu vardır.) Her yıl yapılan yolların bakımı ile birlikte 50-60 km. kadar yeni yol yapılmaktadır. (Bu işler için yılda 2 milyon lira civarında yatırım yapılmaktadır).

Köy içme suları işleri durumu :

102 köye içme suyu verecek kapasitede depo inşa edilmiştir.

Bu inşaatla beraber Abalıköy içme suyu grup inşaatının birinci kısmı da ikmâl edilmiştir. (10 milyon liralık yatırım yapılarak) Bunlardan başka her yıl 5-10 köye içme suyu getirilmektedir. 1966 yılı icraatma ait işler şunlardır:

Bina inşaatı	:	15.678.154.06	TL.
Okullar	:	2.482.774.45	TL.
Keşifler	:	4.184.190.87	TL.
Toplam	:	22.184.196.87	TL. dir

Bu bilgilere göre Sakarya ilinin ulaşım bakımından da durumunun önemli olduğunu ve bayındırlık çalışmalarının her yıl ilerlediği görülmektedir.

D ö r d ü n c ü B ö l ü m

HAYVAN VARLIĞI VE HAYVANCILIK

Sakaryanın kendine mahsus ve ihmal edimiyecek bir hayvancılığı vardır. Resmî kaynaklardan elde ettiğimiz ve 1965 yılına ait bir etraflı cedvelin yalnız kısa bir dökümü ile yetineceğiz.

I — Sakarya Vilâyetinde koyun sayısı 135212, kıl keçisi 47460, sığır 140000, manda 25223, at 5308, merkep 7178, katır 1362, deve (yalnız Kaynarcada 232 adettir.

II — Sakarya ilinde tavuk ve horoz 379200, ördek 16640, hindi 15450, kaz 10650 bulunmaktadır yılda 17.500.000 kadar yumurta elde edilmektedir.

III — Hayvanların ıslahı çareleri ve yapılan işler :

1. At ırklarının ıslahı için her yıl Adapazarına 3, Kaynarcaya 2 baş damızlık aygır getirtilip aşım duraklarında ilimizdeki kısıraklara aşım yaptırılmaktadır.

İKTİSADİ FAKÜLTESİ

İktisadi ve Sosyal Bilimler Fakültesi

Ünvanı No.

Hususi No.

2. Sakaryada sığırcılık bakımından Hoştein ırkı yetiştirilmesine ayrılmıştır. Bu ırkın yetiştirilmesi iki yönden yapılmaktadır.

a — **Suni tohumlama** : Merkezde mevcut suni tohumlama laboratuvarında 3 baş safkan Hoştein ırkı damızlık boğalardan alınan tohumlarla il içerisinde 5 hat üzerinden (1 — Adapazarı - Akyazı, 2 — Adapazarı - Hadek, 3 — Adapazarı - Karasu, 4 — Adapazarı - Sapanca ve 5 — Müstakil olarak Geyve ilçesi) yapılmaktadır. 1965 yılında 4142 baş ineğe suni tohumlama tatbik edilmiştir.

b — **Tabii tohumlama** : Tabii tohumlama için yine Hoştein ırkından 21 baş damızlık boğa mevcuttur. Bunlar tabii aşım için köylülere verilmektedir. Bu hayvanların kış bakımları yapılmak üzere merkez ilçeye bağlı Çaltıcak köyünde ve Kaynarca ilçesi merkezinde iki boğa bakım deposu mevcuttur.

c — **Sakarya İnekhanesi** : Adapazarı-Karasu şosesi üzerinde Adapazarı 40 ve Karasuya 12 kilometre mesafede Sakarya nehrine ve şoseye hâkim bir yamaçta 1961 yılında kurulmuştur. Müessese, sabit tesisleri, arazi varlığı ve damızlık kıymetleriyle birlikte 10 milyon liralık bir yatırımı kapsamaktadır. Hoştein projesi gereğince tesis edilmiştir. Arazi varlığı 3500 dekar olup damızlık varlık her yaşta 375 baş Hollanda menşeli kültür ırkı sığırlarındandır. Ayrıca yavukçuluk şubesi de kurulmuştur. Sakarya inekhanesi başlıca aşağıda yazılı işleri yapmaktadır.

1. Hoştein projesi, Bolu, Sakarya, İzmit ve İstanbul illerinde bulunan düşük verimli yerli sığırların sun'i ve tabii tohumlama yoluyla yüksek verimli Hoştein ırkına çevrilmesi için gereken erkek damızlıkları yetiştirmek ve yakın bölgelere, saf müessese erkek damızlıklarından sağlanan spermeleri ilgili yerlere yollamak.

2. Her yıl ihtiyaçtan fazla saf Hoştein dişi damızlıkları yetiştirici vererek saf yetiştirmeyi teşvik etmek.

3. Sığır cinslerimizin ıslah edilmesi için ayrıca ilmi araştırmalar yapmak. İlimizdeki at ırklarının ıslahı içinde her yıl Adapazarında 3 ve Kaynarcada 2 baş damızlık aygır getirtilip aşım duraklarında ilimizdeki kısırlara aşım yapılmaktadır.

IV — *Hayvan yetiştirmenin Adapazarının ekonomisinde ve ziraî hayatında oynadığı rol.* Evvelâ ekonomide oynadığı rolü söyleyelim:

1. Besicilik : AİD Amerikan yardımı ile Ziraat Bankası ve Veteriner Müdürlüğünün işbirliğiyle yapılmaktadır. Halk kendi parası ile de sığır ve manda besiciliği işiyle meşgul olmaktadır. Amerikan yardımı ile yapılan besicilik yalnız dana besisidir. Bu hayvanlar Adapazarında kestirilip et olarak İstanbula sevkedilir. Veyahut canlı olarak yine İstanbula gön-

derilip sattırılır. Besiciliğin gelişmesinde Şeker fabrikasından elde edilen pancar küspesi ile, Nişasta fabrikalarından alınan nişasta artığı yemlerinin tesiri büyüktür.

2. *Sütçülük* : Bilhassa Adapazarı merkezi ile çevresindeki köylerde iyi ve saf süt veren inekler yetiştirilmekte ve bunların sütleri, süt mamülleri imâlinde kullanılmak üzere Adapazarında satılmaktadır.

V — *Hayvancılığın Ziraat hayatında oynadığı başlıca rol* malûm olduğu üzere traktörün bulunmadığı köylerde tarla sürmeğe yaramaktan ibarettir.

VI — *Hayvancılığın gelişmesi için iyi* evsafa sığır yetiştirilmesi —ki bunun için damızlık hayvanlar mevcuttur— ve bu hayvanlardan elde edilecek kültür ırkı yavruların bakım ve yemlerinin en iyi bir şekilde yapılması, hastalıkları ile mücadele edilmesi, koruyucu tedbirlerin alınması şarttır. Aksi takdirde beklenen randuman alınamayacaktır.

Beşinci Bölüm.

SAKARYA'NIN ZİRAİ DURUMU

Sakarya Vilâyeti deniz seviyesinden 31 metre yükseklikte mutedil iklimli ve çok verimli bir araziye sahiptir. (Kışlar yağışlı ve mülâyim, yazlar sıcak ve nisbî rutubeti yüksek olup 68-75 arasında değişmekteydi.) Bilhassa Akova ve Pamukovanın derin ve çok verimli toprakları olduğunu görmekteyiz. Arazinin 200.000 hektar kadarı orman, 63.000 hektarı çayır ve mera, 123.820 hektarı kültür arazisi, 44.130 hektarı da ziraate elverişli olmayan araziden ibarettir. Sakarya Vilâyetinin araziyi kullanma yüzdesi 1965 yılına göre şöyledir: 941.5 ormanlar, % 22.4 tarlalar, % 12.9 mahsul vermiyen yerler, % 10.4 çayır ve mera, % 10.3 bağ ve bahçe, % 2.2 nadastır.

Sakarya'nın başlıca kültür nebatları buğday, mısır, şeker pancarı, patates, tütün, bağ-bahçe, baklagiller, kabak, sebze, soğan gibi maddeler teşkil eder. Bu kültür arazisi üzerinde Poli-kültür ziraat sistemleri içinde münavebeli, susuz ve kısmen sulu şartlarla ziraat yapılmaktadır. Taban arazi zaman, zaman Sakarya nehri, Dinsiz ve Mudurnu sularının istilâsına uğradığından vaktinde ekim yapılamamaktadır. (1965 de Sakarya'da 113.792 hektar arazi ekilmiş, 412423 ton muhtelif cins ürün istihsal edilmiş olup ortalama fiatlara göre değeri 187.350.000.— TL. dir.

Ayrıca 9.609.300 adet ağaçtan 21.746 ton muhtelif cins meyva istihsal edilmiş olup ortalama fiatlara göre 52.700.000.— TL. dir.)

Üretim Çeşitleri :

Başlıcaları buğday, mısır, şeker pancarı, patates, tütün, bağ-bahçe, baklagiller, kabak, sebzelikler, soğan, sarmısak ve çeşitli endüstriyel bitkilerden ibarettir.

Sakarya'nın Türkiyenin başlıca meyve bölgeleri arasında bulunduğu malumdur². Ayrıca çeşitli mevsimlik sebzelerin çevrenin istihlâk ihtiyacını bereketli şekilde karşılamaktadır³.

Yukarıda açıkladığımız bilgilerden anlaşılacağı veçhile Sakarya, toprak ve iklim faktörleri itibariyle hemen, hemen her çeşit zirai ürün yetiştirmeğe elverişlidir. Sınai bitkiler yetiştiriciliği, meyvacılık ve sebzeçilik geniş yer tutmaktadır. Dış memleketlere ihraç edilerek döviz gelirinin aktarılmasında rolü olan tütün, fındık, üzüm ve şeftali istihsalinin artırılması ve bunların yüksek kaliteli, haşeresiz ve hastaliksız olarak yetiştirilmesi ve pazarlarda rakipsiz bir duruma getirilmesi gerekir.

Zirai Mücadele :

Sakaryanın bitki örtüsü bakımından zengin ve ikliminin rutubetli oluşu hastalık ve zararlıların yaşamasına vasat teşkil ettiğinden çiftçilerimizin büyük emek ve masraflarla meydana getirdikleri ürünlere arız olan hastalık ve zararlıları imha etmek için zirai mücadeleye o nisbette geniş yer verildiğini, yapılan mücadeleye ait bilgileri incelediğimiz zaman görmekteyiz. Tarla, bağ, bahçe, sebze ve sınai bitkilere arız olan zararlılarla Devlet mücadeleleri, yatırım mücadeleleri yapılmakta ve modern

2) Bunların nevi ve miktarları hakkında ilgili resmi makamlardan elde edilen en son vesikaya göre:

Elma 6810 ton (446250 ağaç), fındık 3148 ton (8.258.000 ağaç), kiraz 2791 ton (87900 ağaç), armut 2307 ton (155500 ağaç), şeftali 1993 ton (177200 ağaç), erik 1121 ton (163350 ağaç), kestane 1070 ton (123900 ağaç), ceviz 1040 ton (31100 ağaç), dut 740 ton (47000 ağaç), incir 240 ton (20700 ağaç), ayva 227 ton (37650 ağaç), vişne 148 ton (24100 ağaç), badem 23 ton (4600 ağaç), iğde 12 ton (2250 ağaç), kayısı 5 ton (600 ağaç).

3) Vilâyet içerisinde mevsimlik sebzeler olarak lahanaya, pırasaya, ıspanak, kereviz, patlıcan, biber, domates ve diğer sebzelerin ekiliş alanları bahçelerde yapılmakta ve ilimiz ihtiyacının bir kısmını karşılamakta olduğu görülmektedir.

ziraî mücadele usulleri çeşitli yollardan müstahsile intikal ettirilmektedir. Esasen bu mücadele, ziraî dâvamızın ana temelidir. Bu gayeye erişebilmek için bütün teşkilât elemanlarıyla köylerin en ücra yerlerine kadar gidilerek ürünlere arız olan hastalık ve zararlıları tanımak, yaptığı zararları göstermek, ve yapacağı zararları anlatmak, onlara nasıl mücadele yapılacağını öğretmek ve en son teknik metodlarla mücadeleyi yaptırmak, çahşamların başlıca gayesi olmuştur.

Diğer taraftan arazinin ıslahı, toprak muhafazası, sulama, gübreleme, tohum ıslahı, makineleşme arazi kullanılışında uzun süreli dengeyi sağlamak gibi istihsalî çoğaltmak için şu çalışmalar yapılmaktadır:

a) Arazinin ıslahı :

Sakarya nehrinin, Dinsiz ve Mudurnu derelerinin taşıdığı su birikintilerini boşaltmak için Toprak-Su Mühendisliğince drenaj kanalları açılmakta ve bu suretle arazi tekrar istifade edilir şekle sokulmakta ve ürünün zarar görmesini önlemeye çahşılmaktadır.

b) Toprak Muhafazası :

Eğimli alanlarda toprak kaybını önleyebilmek ve buralarda ziraati verimli hale getirmek için teraslar yapılmaktadır.

c) Sulama ve gübreleme :

Yağışsız mevsimlerde bitkilerin suya ihtiyacı bulunduğu aylarda arazinin sulanması için 60 bin dekarlık alanda sulama tesisleri yapılmaktadır ve gübrelemeye önem verilmektedir.

d) Tohum Islahı :

Adaptasyon denemeleri yapılarak muhtelif orijinli anaç ve sertifikalı tohumlar (buğday, melez mısır, patates, ayçiçeği, yulaf, fasulya) çiftçiye verilmekte ve iyi netice alınmaktadır.

e) Makineleşme :

Toprak verimini arttırmak için muhtelif Kredi müesseseleri iş birliği ile çiftçilere traktör ve ekipman verilmektedir. (Sakarya'da 970 traktör ve ekipmanı vardır. Makineleşme ile toprak veriminin artışına çevremizde şahit olmaktayız.

f) *Arazi kullanımında uzun süreli dengeyi sağlayabilmek :*

Tahıl-çapa bitkileri tahıl-baklagillerin münavebe sistemiyle ekilmesi, bu suretle toprağın veriminin arttırılması müstahsile açıklanmış ve başarı sağlanmıştır⁴.

Sakarya ilinde çiftçi birlikleri veya kooperatifler bakımından bir hareketlilik göze çarpar. Bunlardan Tarım Kredi Kooperatifleri ve Pancar Ekicileri Kooperatifi çok sayıda üyesi olan kooperatiflerdir. Adapazarı'da patates ve mısır ürünü değerlendirme kooperatifi iki yıl evvel kurulmuş, ise de henüz tesirli bir faaliyeti görülmemektedir.

A l t ı n c ı B ö l ü m

TİCARİ DURUM

Sakarya, Coğrafi durumu birçok mahsullerin yetişmesine elverişli iklim şartları ve arazisinin çok verimli oluşu ve endüstri faaliyetinin gelişmesi ve daima ilerlemekte bulunması, turistik durumunun da ehemmiyet kazanması itibariyle Marmara bölgesinin Kocaeli bölümünün bir pazar yeri, bir ticaret merkezi sayılmaktadır.

Zengin, verimli arazisinin genişliği, istihlâk alanı ve ihracat merkezi olan İstanbul'a yakın olması ve kıyı ve İç Anadolu illerine muhtelif nakil vasıtaları ile de bağlı bulunması, Sakarya ilinin ekonomisini faal bir hale getirmiştir. Motorlu vasıtalar bugünkü gelişmiş durumda değil iken Adapazarı, Hendek, Düzce, Bolu ve Gerede yollarında hububat, yumurta muhtelif ürünler ve kereste yüklü arabalar işleyerek, Adapazarı tüccarlarının depolarına ve demiryolu istasyonlarına bunları yığmakta idiler. Şimdi, arabaların yerini kamyonlar almış bulunmaktadır.

Sakarya merkezi olan Adapazarı, İstanbulun ticarî hayatında daha çok patates, soğan, yumurta gibi mahsulleriyle tanınmaktadır, Arazisinin

4) Bu kooperatiften bahsederken ayrıca bir Tavukçuluk Kooperatifinin de 1961 de kurulduğuna işaret edelim. Yalnız bu kooperatifin her hangi bir faaliyetine şahit değiliz. Buna karşılık bir başka ziraî kooperatif — Koza Tarım Kooperatifi — nisbî muvaffakiyet gösteriyor, azalarına ipek böceği tohumu sağlar. Onlardan istihsal olan kozaları satın alır ve satar. Bunlardan başka sütçülük ve arıcılık Kooperatifleri kurulmuş ve fakat faaliyetleri olmadan dağılmışlardır. S.S.A.M. nin diğer raporlarında Sakarya çevresinin kooperasyon hayatına ait etraflı bilgiler verilecektir.

sulak ikliminin rutubetli ve mutedil olmasından dolayı Sakarya'da çok miktarda mısır yetiştirilir. atates ve mısır yerinde istihlâk edildiği gibi ihracat da yapılır. Mısır ve arpa İzmit ve Derince limanlarından ayrıca Avrupaya da ihraç olunmaktadır. Çeşitli ziraî ürünlerden başka, yaş ve kuru meyvalar (elma, armut, şeftali, üzüm, ceviz, fındık... gibi) kayın keresteleri ve ceviz kütükleri de Sakarya ilinin ihraç ettiği mallardır. Nebat yağ ve sabun fabrikalarının, ayçiçeği ve şeker fabrikasının bulunması da ilgili nebatlarla pancar ekimine verilen değeri çoğaltmıştır.

Hülâsa Adapazarı, çeyrek asırlık bir zaman içinde hızlı bir şehirleşme ameliyesi geçirdiğine göre bunu sebepleri arasına ticarî gelişme de sokulmaktadır. Vilâyetin 1954 den bu yana yıllık idhalât ve ihracatı gittikçe artıyor. Sadece idhalatın 1965 yılı sonunda 251,947,348 T.L. olduğunu ihracatının ise bu miktarı aştığını ve 278,633,560 T.L. na balığ olduğunu zikrederim. Aradaki fark ise 26.686.212 TL. dır. Bu fark geçmiş yıllara nazaran çok düşüktür. Bunun sebebi de havaların müsaadesizliğinden 1965 yılında zirâi istihsalın gayet düşük olmasından ileri gelmektedir. Demek oluyor ki elverişli iklim şartları, bize ilerideki yıllardır ihracat lehine rakamlar verebilir⁵.

Y e d i n c i B ö l ü m

ENDÜSTRİYEL DURUM

Sakarya bilindiği ve S.S.A.M. nin diğer raporlarının da göstereceği gibi, endüstri bakımından gelişmiş mühim bir bölgedir. Bölge'deki snâî faaliyetin ilerlemesinin sebeplerini de başlıca endüstri kollarını gerektirdiği şekilde açıklamaya çalışalım:

Endüstri faaliyetinin gelişmesinin sebepleri :

Bunlardan bazıları şunlardır :

1. Sakarya merkezi olan Adapazarı ve çevresinin İstanbul'dan Ankara ve Eskişehir doğrultusuna giden iki ana yolun birleşiminde ve üzerinde olması;

5) Sakarya'nın ihraç ettiği maddeleri inceleyecek olursak başlıca ihracatını yaş ve kuru meyvalar (üzüm, fındık, erik, elma, kiraz, ceviz, şeftali, kestane, ayva, vişne, badem), sebzeler (patates, soğan, sarımsak, fasulye), kabak, kristal şeker, kereste, nişasta, glikoz, mısır özü yağı, küspe, dekstrin,

2. Haydarpaşa-Ankara demiryolu güzergahında bulunması.
3. İkliminin mutedil olması,
4. İyi vasıflı suyunun bol olması,
5. Elektrik enerjisi toplama yeri
6. Muhtelif endüstri kollarının kuruluşuna elverişli, düz arazinin bulunması,
7. Nüfus kesafetinin fazlalığı ve bunun neticesinde kalifiye işçi bulmanın kolaylığı.

İşte Adapazarı çevresinin endüstriye çok elverişli bulunması dolayısıyla Erenler çevresinde 5 bin dekarlık alanın endüstri bölgesi olarak ayrılması için çalışmalara başlanılmıştır.

İlimizde mevcut olan başlıca endüstri kolları :

İlimiz içerisinde 1 kristal teşek fabrikası, 1 Devlet Demiryolları Vagon fabrikası, 1 Zirâi donatım Kurumu Ziraat aletleri ve Makineleri fabrikası, 1 Askerî Ağır Bakım ve Tamir Fabrikası, 4 Nişasta ve Glikoz fabrikası, 4 Tuğla ve Kiremit fabrikası, 4 Bitkisel yağ (Nebati yağ) fabrikası, 1 Un fabrikası ve 1 Kontrolplâp fabrikası, 1 Asit asetik fabrikası, 1 Kuzuluk maden suyu işletmesi, Kireç ocağı (İfirmafaaliyet göstermiştir). Mermer endüstrisi (2 müessese faaliyet göstermiştir), 1 Akü fabrikası, 4 Fındık fabrikası (2 si faaliyettedir), 1 mandal - Kürdan fabrikası, 1 otomobil lâstiği (U. S. Royal) fabrikası, 1 Röjönere kauçuk ve ökçe fabrikası, 11 Saban imâlâthanesi (başlıca 10 tanesi faaliyette), 1 asitli su ve sirke imâlâthanesi, 15 şekerleme ve 1 büsküvi imâlâthanesi, 15 deri (8 firma faaliyet göstermiştir), 4 döküm (2 si faaliyette) 5 gazoz, 1 demir hadde, 1 silindir gömleği, çeşitli demir endüstrisi (7 firma faaliyet göstermiştir) 12 sandalye ve koltuk, çalışan 47 adet kereste ve 5 ambalaj-balık sandığı doğrama, 1 paket, 1 portatif ev, 10 matbaa, 1 oto döşemesi, 10 sütlü maddeler, 7 süpürge, 5 sucuk (3 tanesi faaliyet göstermiştir), 2 tahin ve susam, 4 tuz (2 si faaliyet yapmıştır) 1 ziraat aletleri (Pamukovada faaliyet göstermektedir), 1 zikzak yay imâlâthanesi vardır.

büyük ve küçükbaş hayvanlar ve ürünleri ve kümes hayvanları ve ürünleri, çeşitli zirâi aletler, sabun, nebatî yağ, yaprak, tütün, asetik asit, sandalye (döşemeli ve döşemesiz), bostan.... teşkil ettiği görülecektir. Bu mühim konu Sakarya'nın ticarî hayatını başlıbaşına bir ayrı mesele olarak ele alacak ekonomik bir araştırmanın mevzuunu teşkil etmekte olduğundan S.S.A.M. nin dikkatini bilhassa çekmek isterim.

Devlet sektörüne ait olanlar :

Bunlar Vagon, Ziraî Donatım Kurumu fabrikası, şeker fabrikası gibi fabrikalardır. U. S. Royal lâstik fabrikası ise yabancı özel teşebbüsün yerleşme öncülüğünü yapmıştır. Deri, gıda maddeleri, inşaat malzemesi, nebati yağlar muhtelif sabunculuk ve meşruşat endüstri kollarında da özel sektöre ait kuruluşlar faaliyetlerini geliştirerek Sakarya ilinin ekonomisinde büyük rol oynamaktadırlar.

Yukarıda yazılan fabrikalardan önemlileri üzerinde fikir edinebilmek için 1965 yılına ait topluca istatistik bilgisi verelim

Adapazarı Şeker Fabrikası :

İnşası 1953 de tamamlanmıştır. 1965 yılında bu fabrikada 568 işçi çalışmış 286.438.776 kilo pancar kullanılarak gerekli işlemler yapıldıktan sonra 40.636.000 kilogram kristal şeker elde edilmiştir.

Adapazarı Ziraî Donatım Kurumu Ziraat aletleri ve Makine Fabrikası :

1965 yılında 608 işçi ve müstahdem çalışmış, 1505 ton demir ve çelik, 613 ton muhtelif saç, 910 ton pik, 32 ton boya, 17855 pulluk uç demiri, 2546 m³ kereste, kullanılarak 200 donatım tipi pulluk, 2000 Sakarya tipi pulluk, 650 yamaç tipi pulluk, 1500 B. yaman tipi pulluk, 500 K. yaman tipi pulluk, 200 Z. Bereket tipi pulluk, 300 Bereket 5 tipi pulluk, 400 ikili tipi pulluk, 500 sandıklı araba, 400 sandıksız araba, 100 angıçlı araba, 300 yaylı araba, 300 tınaz makinası, 800 arı kovanı, 200 çam yayık, 400 (3 lük) motopomp, 10 (6 hk) motopomp, 20 (6 lık) santrafüj, 2000 (2 soklu) traktör pulluğu, 300 (14 lü) diskarov, 1750 Fordson traktör ağırlığı, 1650 Fordson Dexta traktörçeki tertibatı, 427 (3 tonluk) Trayler, 100 (4 tonluk) Trayler, 100 (6 tonluk) trayler imâl edilmiş ve 547 Fordson Dexta traktörünün ve 3 Hidrolikli Fordson Majör traktörünün, 387 hidrolikli Fordson süper Dexta traktörünün, 300 Ford 2000 model traktörünün montaj işlemi yapılmıştır.

Adapazarı Vagon Fabrikası :

1965 de 1638 işçi çalışmış, 993278 kilo demir, çelik ve bandaj, 346860 kilo pik, 47273 kilo bakır levhâ, horu piring, 39740 kilo galveniz, çinko, alüminyum metal, lehim, kurşun, kalay, 5638 kilo lâstik levha, conta, tampon, 1921 metre kare cam, 104462 kilo boya, 2062 m³ kereste, 1952 kontrp-

lâk, 40603 m². sun'i kontrplâk, 10949 metre kaneviçe bez, pandizot, 3200 kilo deri kösele, 1088 kilo tutkal kullanılarak, 1096 yolcu vagonun tamiri, 2807 yük vagonu tamiri ve 25 yolcu vagonu imâli, 3 ncü şahıslara 146 vagon tamiri ve diğer muhtelif işler yapılmıştır.

Adapazarı U. S. Royall Lâstik fabrikası :

1965 yılında 365 işçi çalışmış, 2.511.544 kilo ham kauçuk, 1.107.297 kilo sun'i kauçuk, 2.192.061 kilo kimyevi madde, 5335530 kilo naylon bez, 210837 kilo da tel kullanılarak 6.047.098 kilo mamül madde imâl edilmiştir.

Nebati Yağ Endüstrisi :

Faaliyet gösteren 4 firmadan 63 işçi çalışmış, 6.547.289 kg. ayçiçeği, 351080 kg. pamuk çekirdeği, 717000 kg. naturel yağ, 64652 teneke kullanılarak 1.576.290 kg. rafine çiçek yağı 670052 kg. naturel çiçek yağı, 41150 kg. rafine pamuk yağı, 2.465.687 kg. ay çiçeği küspesi, 239145 kg. pamuk küspesi elde edilmiştir.

Nişasta ve Glikoz Endüstrisi :

Faaliyette bulunan 4 nişasta ve glikoz fabrikasında 110 işçi çalışmış, 25.909.000 kg. mısır, 5.702.463 kg. patates, 35086 kg. karborafin, 153500 kg. kükürt, 53705 kg. tuz ruhu, 27740 kg. solveysoda, 15388 kg. tasfiye toprağı, 125 m. ipek eleklik kullandarak 7.942.874 kg. mısır nişastası, 480461 kg. patates nişastası, 7215583 kg. glikoz, 525597 kg. Özyağ, 546867 kg. mısır dektrini, 13280 kg. patates dekstrini imâl edilmiştir.

Sabun Endüstrisi :

10 Sabun imâlathanesinde 59 işçi çalışmış, 2.104.848 kg. sagunluk yağ, 408.366 kg. sütkostik, 11404 kg. esans, 134000 kg. solvey, 15127 m. kaneviçe kullanılarak 2.595.692 kg. beyaz sabun, 93280 kg. yeşil sabun, 290000 kg. çamaşır sodası yapılmıştır.

Asetik-Asit Endüstrisi :

Adapazarında 1 asetik asit fabrikası vardır. Bu fabrikada 32 işçi çalışmış, 2977 kilo melâs, 59963 kg. asit sülfirik, 3010 kilo amonyüm sulfat, 1097 kilo acetozym, 11854 kilo glikoz, 375 kilo mağnezyum sulfat, 282 kilo potasyum sulfat, 4890 kilo Di Amanyum sulfat kullanılarak 678950 kilo asetik asit, 42000 kilo da Etil asetat yapılmıştır.

Sandalya Koltuk Endüstrisi :

Faaliyet gösteren 12 imâlathanede 54 işçi çalışmış 15814 mt. vinylekx, 3480 kontrplâk, 660 m³. kereste, 120 formika, 971 ton sanayi odunu, 80 koltuk iskeleti, 1420 mt. döşemelik kumaş, 45 kg. çivi, 5000 kg. pamuk, 200 kg. tutkal, 85 mt. kolon, 600 grosa vida, 2862 sandalye ayağı kullanılarak 18500 vinlekk sandalye, 780 koltuk, 220 tabure, 8000 adi sandalye, 44685 hazeran sandalye, 40 formika sehpa, 75 takım koltuk imâl edilmiştir.

Sandalya Koltuk Endüstrisi :

Faaliyet gösteren 12 imâlathanede 54 işçi çalışmış 15814 mt. vinylekx, 3480 kontrplâk, 660 m³. kereste, 120 formika, 971 ton sanayi odunu, 80 koltuk iskeleti, 1420 mt. döşemelik kumav, 45 kg. çivi, 5000 kg. pamuk, 200 kg. tutkal, 85 mt. kolon, 600 grosa vida, 2862 sandalye ayağı kullanılarak 18500 vinlekk sandalye, 780 koltuk imâl edilmiştir.

Yukarıda açıklanan ve muhtelif endüstri kolları üzerine yazılan istatistik bilgileri endüstri faaliyetlerinin başarılarla devam etmekte olduğunu ve geliştiğini belirtmekte Sakarya ilinin önemli bir endüstri memleketi bulunduğunu göstermektedir.

Sakarya'daki endüstriyel müesseselerin şemasını verirken küçük sanatlarla endüstri tefriki yaptığımızı söylemek isteriz. Biz yalnızca endüstriyel vasıfta olanları ele aldık. Yoksa Sakarya, teşekkülünün yeni olmasına rağmen çok zengin bir küçük sanatlar — halkın zanaatlar dediği — diyarıdır. Herhalde S.S.A.M. bu konuyu ayrıca ele alacaktır ve alması da gerekir. Zira bu zanaatlar içinde gerekli yardım ve alakarı gördükleri takdirde endüstriyel tesisler olma temayülünü gösterenler az değildir.

Dördüncü Kısım**SOSYAL COĞRAFYASI****Birinci Bölüm****SAĞLIK, SOSYAL YARDIM HİZMETLERİ VE TESİSLERİ**

Adapazarı Vilâyet olmadan evvel istasyon binası önünde şimdi Ana ve Çocuk Sağlığı bulunan binada 10 yataklı Hususi Muhasebeye ait bir hastahane mevcut imiş ve sonradan burası dans salonu olarak kullanılmış! Bu binanın yanına Hususi Muhasebe tarafından 30 yataklı bir hastahane yapılmış sonra Doğum Evi olarak kullanılmıştır. 1954 e kadar 3 doktorla

idare edilen bu hastahane 1954 de Adapazarı Sakarya Vilâyeti merkezi olunca Hususî Muhasebenin bu binası Sağlık Bakanlığına intikâl etmiş ve 50 yatakla çalışmaya başlamıştır. Sonradan bu hastahane ihtiyacı karşılayamadığından yeni hastahane binası yapılabilmesi için yer aranmış, Orman işletmesi arazisinden 20 dönüm arazi satın alınmış 3 pavyon halinde 450 yatak alabilecek şekilde Bölge hastahanesi halinde yapılması kararlaştırılmıştır.

Bunlardan birinci blok 1963 de işletmeye açılmış ve 110 yatakla çalışmaya başlamış, tam teşekküllü Devlet hastahanesi olmuştur. Hastahanenin 2. ve 3. bloklarının yapılmasına başlanılmış olduğundan 450 yatakla 1967 yılında halk hizmetine açılacaktır. İstasyon yanında bulunan eski Devlet hastahanesi Doğum ve Çocuk Bakımevi olmuştur. (75 doğum 25 çocuk olmak üzere 100 yatakla çalışmaktadır) 3 Nisahiye mütehassısı, 2 çocuk mütehassısı vardır. Ayrıca Ana ve Çocuk sağlığı merkezi açılmış buraya da 1 çocuk ve Nisaiye mütehassısı tayin edilmiştir. Verem Savaş Dispanseri de 2 mütehassıs doktoru ile faaliyet göstermektedir. Keza Sıtma-Eradikasyon Bölge Başkanlığı da vatandaş hizmetindedir.

Şimdi 75 yataklı olan İşçi Sigortaları Hastahanesi 200 yataklı hale getirilmesi programa alınmış olup yakında yapılmasına da başlanılacaktır. Vilâyet merkezinde 2 hususî hastahane faaliyettedir. Ayrıca 2 Merkez Hükümet Tabibi, bir Yetiştirme Yurdu tabibi, bir Belediye Baştabibi, bir İlkokullar Sağlık Müfettişi vardır.

Geyve, Hendek, Akyazı, Karasu, Kaynarca ve Sapanca kazalarında 15'er yataklı birer Sağlık Merkezi bulunmaktadır. Vilâyetinde, 120 doktor resmî ve kurucu hizmetlerdedir. Merkezde 14 Eczahane, Geyvede bir, Karasuda iki, Hendekte bir, Akyazıda bir eczahane mevcuttur. Adapazarında bir Hastahane Yaptırma ve Yaşatma Derneği kurulmuştur. Bu derneğin yardımı ile bir Kan Bankası faaliyete geçirilmiştir. Kan Bankası Bolu, Bilecik ve İzmit İllerine de kan vermektedir. Merkezde bir Ebe okulu da yapılmakta olup. 1967 öğretim yılında öğrenime başlayacaktır. Merkez ve kaza grup merkezlerinde Ebe ve Sağlık memurları bulunmakta halkın bütün aşıları muntazaman yapılmaktadır.

İ k i n c i B ö l ü m

MAARİF HAYATI

— İlk, orta, teknik öğretim Müesseseleri, Beden Terbiyesi ve folklor —

Sakarya Vilâyetinin kurulduğu 1 Aralık 1954 tarihinden itibaren Maarif alanının her bölümünde umumi olarak bir gelişme görülmektedir.

İlköğretim durumu :

Bugün Sakarya İlköğretim bakımından Türkiyenin en başta gelen illeri arasında bulunmaktadır. Okuyan çocuk nisbeti % 96 dır.

İlköğretim durumunu aşağıda yazılan şekilde topluca hülasa edebiliriz:

a) Okul sayısı : Sakarya ilinde 33 ü Adapazarı ve ilçe merkezlerinde, 18 i bucak ve kasabalarda 464 olmak üzere 515 okul vardır.

b) Öğretmen durumu : Şehir ve kasabalarda 528 ve köyler de de 992 olmak üzere 1520 öğretmen vardır. Bunun 125 tanesi yedeksubay öğretmen ve 25 i de eğitmendir.

c) Öğrenci durumu : 26997 si kız, 35756 sı erkek olmak üzere 62733 öğrenci bulunmaktadır. Bunların 40000 i köylerde 22733 ü şehir ve kasabalardır.

d) Nüfusa göre okuyan çocuk sayısı : 1965 nüfus sayımına göre 421085 nüfus içinde yaklaşık olarak okuma çağında bulunan 65000 çocuktan 62733 ünün okumakta olduğu göz önünde bulundurulursa okuyan çocuk oranı % 96,6 dır.

e) Okulsuz köylerden 19 köyde okul açılamamıştır. Bu köylerin 17 tanesinin nüfusu 80 ile 200 arasında olup okul açmak için gerekli tedbirler alınmaktadır.

Yıllara göre okul, öğretmen ve öğrenci sayısındaki son senelere ait

artış durumunu şu tablo göstermektedir :

Öğretim Yılı	Okul	Öğretmen	Öğrenci
1962-1963	462	1289	54317
1963-1964	469	1315	55096
1964-1965	480	1366	58599
1965-1966	515	1520	62733

Köylerdeki 464 okuldan 12 tanesi cami ve köy odası gibi binalarda öğretim yapmaktadır. Mevcut 464 okul binasının % 70 inin esaslı onarım ihtiyacı vardır. % 15 i onarım kabul etmiyecek bir durumdadır. Şu hale göre okul binaların ancak % 15 i sağlamdır.

Sakarya ilinde nüfus çok artmakta olduğundan vaktiyle yapılmış olan binalar bugün kâfi gelmemektedir. Bu sebepten 37 köy okulunda çift öğretim yapılmaktadır. 650 öğretmen evine ihtiyaç vardır.

f) Okul binaları ve öğretmen evleri yapımı işlerine gelince : 1962 ile 1966 yılları arasında okul öğretmen evi yapımı ve onarımı tablosu aşağıda gösterildiği şekildedir.

Aşağıdaki cetvele göre mektep yapımı işlerinde ehemmiyetli bir gelişme olduğu görülmektedir :

Yılı	Ödenek	Derslik sayısı	Müstakil ev	Onarım
1962	1.033.000.-	29	—	18
1963	1.837.000.-	33	2	15
1964	1.650.000.-	42	15	21
1965	1.620.000.-	46	25	12
1966	2.300.000.-	60	24	35

g) Şehir ve kasaba okullarından 19 u Adapazarı'da olmak üzere şehir ve kasabalarda 5- okul binası vardır. Binasızlık yüzünden bu okulların 28 inde çift öğretim yapılmaktadır. \

h) Adapazarı'nda 1957 yılında bir dernek tarafından yapılan Donatım ilkokulunun bir kısmı Yetiştirme Yurduna ayrılmıştır. Sonradan bu bina Özel İdare tarafından Erkek Yurdu yapılmak suretiyle genişletilmiş ve 1966 da 1250000.- lira keşifli bir Yetiştirme Yurdu binasının temeli de atılmıştır.

A) Adapazarı merkezinde 1958 tarihinde bir Vilâyet Halk Kitaplığı açılmıştır. Kitaplıkta 20250 kitap ve dergi vardır. Bu yıl kitaplıktan 15000 kadar şahıs faydalanmıştır.

B) Adapazarı merkezinde Sabihahanım, Atatürk, Karaosman ilkokullarında 3 çocuk kitaplığı vardır. Ortalama olarak her kitaplıkta 3000 kadar çocuk kitabı vardır. Bir yıl içinde 50000 kadar çocuk bu kitaplıklardan faydalanmaktadır.

C) Eğitim vasıtaları : Adapazarı merkezinde modern terbiye ve öğretim malzemesinden faydalanmak, hazırlamak, yaymak, ve ihtiyaç duyulan personeli yetiştirmek için eğitim vasıtaları merkezi vardır. Gerekli şekilde istifade edilmektedir.

Orta Öğretim Durumu :

Sakarya Orta öğretim bakımından da en gelişmiş illerimizden biridir diyebiliriz. Adapazarı Merkezinde bir lise, bir Ticaret lisesi, bir öğretmen okulu, bir Kız Sanat Enstitüsü ve bir Erkek Sanat Enstitüsü, iki Ortaokul, bir İmam-Hatip okulu, bir akşam Kız sanat okulu, bir de Özel Ortaokul bulunmaktadır. İlçelerde birer ortaokul ile Sapanca ve Geyve'de Akşam Kız sanat okulu, ayrıca Büyük Söğütü, Kocaeli ve Pamukova Bucaklarında da Ortaokul mevcuttur. (1966-1967 öğretim yılında Kaynarca İlçe merkezi ile Akyazmın Dokurcun bucağında birer Ortaokul açılması kararlaştırılmıştır.)

Orta dereceli okullarda 1965-1966 öğretim yıllarında 310 öğretmen, 9910 öğrenci bulunmaktadır. Her yıl ortalama olarak şehir ve kasabalarındaki ilkokullardan mezun olan 2500-3000 kadar öğrenciden % 65 i Orta okullara kaydedilmektedir. Köylerde ilkokulları bitiren 5000 civarındaki öğrencinin % 8 i orta okullara devam edebilmektedir. (Nisbet % 28,75 dir.) Ayrıca ortaokulu bitirenlerden yaklaşık olarak 900 öğrenciden 700 ü de Lise ve dengi okullara kaydedilmektedir: (Nisbet: % 77,7 dir).

Sakarya'da Beden Terbiyesi çalışmaları, Halk oyunları ve Giyiniş şekilleri :

Sakarya beden terbiyesi bakımından gelişmiş bir vilâyettir. Bu çalışmalarla Yurttaşlarımızın fizik ve moral kabiliyetlerinin millî ve inkılâpçı gayelere göre gelişimine çalışılmaktadır. Oyun, jimnastik ve muhtelif spor faaliyetleriyle çalışılmaktadır.

Başlıca spor alanı ve tesisleri :

Vilâyet merkezinde derenajlı futbol alanı ve atletizm pisti vardır. Bunun altında kalorifer ve duş tesisleri, sporcu soyunma ve büro odaları mevcut 400 kişilik kârgir trübinle, karşı tarafından ahşap 2000 kişilik kapalı bir tribün bulunmaktadır. Basketbol, voleybol alanları vardır. Sakarya ilinde spor faaliyetlerinin ilçe, buçak ve köylere kadar intikal ettiğini memnuniyetle görmektediriz. Güreş, avcılık, atıcılık, ihtisas kulüpleriyle beraber 28 spor kulübü bulunmaktadır. Bu kulüplerden 14 ü Vilâyet merkezinde, 6 sı kazalarda, 4 ü buçaklarda ve 4 ü de köylerde.

Atıcılık, atletizm, okçuluk, basketbol, güreş, voleybol, bisiklet, masa tenisi, yüzme sporları faaliyet halindedir.

Çevrede halk oyunları çok zengindir. Üç bölgeye ayrılarak incelenebilir:

Orta Dereceli Okulları 1960-1966 yılları arasındaki Öğrenci ve Öğretmen Durumunu gösterir Cetvel

Yıllar	1960-1961	1961-1962	1962-1963	1963-1964	1964-1965	1965-1966
Okulun Adı	Öğren./Öğret.	Öğren./Öğret.	Öğren./Öğret.	Öğren./Öğret.	Öğren./Öğret.	Öğren./Öğret.
Lise	723 30	763 30	951 27	936 26	905 29	913 30
Kız Enstitüsü	273 18	304 20	336 20	409 25	373 22	311 22
Ticaret Lisesi	416 29	521 34	550 30	714 34	674 33	591 30
Erkek Sanat Enst.	469 22	474 20	477 25	552 24	618 27	491 26
Arifiye Öğretmen Okulu	315 36	820 38	1192 37	1195 40	1215 41	1230 41
İmam Hatip Okulu	96 18	233 20	346 22	352 24	396 25	398 23
Adapazarı Ortaokulu	1336 30	1974 34	2074 34	1363 34	1333 43	2190 49
Ali Dilmen Ortaokulu	—	—	—	—	—	201 5
Özel Sakarya Ortaokulu	—	—	—	—	35 4	119 5
Geyve Ortaokulu	255 5	234 5	226 7	244 7	224 7	232 9
Akyazı Ortaokulu	306 5	325 4	317 6	323 6	336 3	377 8
Hendek Ortaokulu	345 7	372 3	457 3	396 8	378 8	333 10
Sapanca Ortaokulu	228 9	236 5	254 5	295 5	330 7	354 8
Karasu Ortaokulu	257 5	278 3	306 6	279 5	266 6	277 7
Pamukova Ortaokulu	216 4	169 5	195 4	133 6	203 6	257 7
Kocaeli Ortaokulu	—	—	—	51 3	67 3	121 4
Büyüköğütlü Ortaokulu	—	—	—	—	—	81 4

1) Adapazarı ve çevresi, bilhassa Geyve, Pamukova, Taraklı oynanmaktadır. Bu bölgede: a) Zeybek : erkekler arasında 15 kişi tarafından oynanır; b) Genç-Osman karşılaması : Erkek ve kadın olarak 4 kişi tarafından aralıklı geçmeli oynanır; c) İki veya dört kişi tarafından erkekli veya kadınlı olarak oynanır. Bu oyunlar Adapazarı çevresinde değişik şekilde oynanmaktadır.

2) Sapanca gölünün Kuzey kıyılarında başlayarak Söğütli Bucağının batı kesimine kadar uzanır. Bu bölgeye gelen göçmenler oyunlar üzerine tesir etmişler, Trakya tarzı oyunları bölgeye hakim kılmışlardır.

3) Adapazarı merkez kazası ile Hendek, Akyazı ilçelerini içine almaktadır. Bu üçüncü bölgenin başlıca oyun grupları: a) Adliye Köyü grubu : Bu grup oyunları oyun şekillerine göre iki, dört, altı kişi oynamaktadır. Oyunu sazi ile kız oyuncu yönetmektedir⁶. b) Karadeniz Halk oyunları topluluğu : Bu oyunu Karadeniz çevresinden gelenler oynamakta ve kemence ile yönetilmektedir; c) Hendek, Grubu : (Halk arasında bu ekibe çalgının tutumlu oluşundan Tutumlu da denir) Bu topluluğun kıyafetinde siyah ve beyaz renkler hakim renk'lerdir. Oyunlar iki kısımdır. Birinci kısım çok hareketli, ikinci kısım hareketsiz ise de mânalı ritimlerle yürütülmektedir; d) Erzurum halk oyunları topluluğu : Erzurum ve çevresinin bütün hususiyetlerini canlandıran, önde davul, zurna arkafta altı oyuncu ile oynanır⁷.

Adapazarı il çevresinde giyiniş şekilleri halkın örf ve adetlerinin tesirinde kalmaktadır. Kadın giyinişinde geniş ağı şalvar, üstlük (bluz yerine) ismi verilen parça ve bunların üzerine de beyaz işlemeli ve çevreli nakışlı örtme (Adapazarı merkez kazası ve çevresinde örtme belden aşağı inmemektedir.) Geyve ve çevresinde siyah ve elde dokunan pamuklu bezden şalvar giyinmekte, şalvar ve üstlük üzerinde pamuklu dokunan

6) Bu gurubun oyunları çok çeşitli ve renklidir. Başlıcaları şunlardır:

a) Tekkol : Çalgılı kız ve delikanlı karşılıklı olarak oynarlar.

b) Dört Kol : Biri çalgılı diğeri çalgısız iki kız ve iki deikanlı tarafından oynanır, Ayak parmaklarının ucuna dayanılır.

c) Kaynana-Kaynata oyunu : Dört veya daha fazla kişi tarafından oynanır. Kız ve erkek tarafı kaynana ve kaynata tarafından bar stili olarak kol kola geriye kasılarak oynanmakta olup oyun sırasında düğün alayı ve halk ayakta saygı gösterişi yapmaktadır.

7) Doğu'nun merkezine ait Barla yaymak Erzurumlu olan Valimiz Ertuğrul Bey'in ve Sakaryada yaşayan Erzurumluların ilgisiyle bir Dernek dahi kurulmuştur (S. S. A. M.).

ve siyah renkli örtme konulmaktadır. Genç kızlar bele kadar beşibirlik ve diziler de takmaktadırlar.

Taraklı ve çevresinde ise giyinişte ayrı bir özellik vardır: Çataldon (şalvar yerine), elde dokunan kareli örtme (yeldirme yerine) görülür. Örtme başa örtülmekte ve bir ucu da ayardan yerlere kadar uzanmaktadır.

Ü ç ü n c ü B ö l ü m

TURİZM

Sakarya, tabii güzellikleri, gölleri, Karadeniz kıyısındaki plâjları, şifalı kaplıcaları, avcılığa elverişli ormanları, ulaştırma kolaylıklarıyla turizm bakımından gelişmiş bir bölgedir.

Sakarya'nın bu değerli kaynaklarından istifade etmeyi gözönünde bulunduran "İl Turizm Komitesi" çevreyi özellikleri itibarıyla iki bölgeye ayırmıştır.

1. Adapazarı, Sapanca Gölü kenarı, Akyazı-Kuzuluk Kaplıcaları.
2. Karasu Bölgesi.

Birinci Bölge :

a) Adapazarı İl Turizm Komitesi Adapazarının tabii bir özelliği olan Çark mesiresinin hazırlanan projesine göre islah etmek için çalışmalar başlamıştır. Devlet Su İşleri tarafından ele alınan çark suyunun islahı çalışmaları bitirildiği vakit, mesirenin su yolu ile de Sapanca Gölüne bağlanması sağlanmış olacaktır. Sapanca gölü kenarında da Adapazarı belediyesi tarafından çok güzel gazino ve plâj tesisleri yaptırılarak halkın istifadesine açılmış bulunmaktadır. İşte bu tesisler de su yolu ile Çark mesiresine bağlanacak ve Sakarya İli turistik bakımından cazip bir şehir haline gelecektir. Adapazarının düşman istilasından kurtuluş tarihi olan 21 Hazirana rastlayan ve 3 gün süreli olarak tertiplenen "Sakarya festivali" çeşitli eğlence ve gösterileri ile halkın büyük ilgisini çekmektedir. Bu Sakarya festivali geleceğin "Sakarya Fuarının" nüvesini meydana getirecektir.

Sapanca gölü ve Geyve boğazının çok güzel manzarasını hakim bulunan Kalaycı mevkiinde (İl ormanı) tesis edilmiş, bu ormana elektrik, su

getirilmiş, kamp ve kamping alanları, istirahat köşeleri yapılmış, halkın istifade ettirilmesine arz olunmuştur.

b) Sapanca, zengin meyva bahçeleri ve turistik manzaralı gölü, tabii güzellikleri bulunan bir çevredir. Gölün manzarası çok güzeldir. İçinde tatlı su balığı vardır. Kıyılarında sayfiye evleri yapılmışa başlanmıştır. Sapanca ve çevresini bilhassa ilkbaharda görmelidir. Yurdun hiçbir yeri bu kadar renkli ve kokulu olmaz. Sapanca ağaçlıklar içerisindedir. Baharda elme ağaçları çiçek açar. Her kıyı çiçeklerle bezenmekte, bahçeler içinde bülbüller ötmekte, beyaz badanalı, kiremitli şirin evler adeta insanın yüzüne gülmemektedir. Tren yolu ile gölün kıyısından geçenler, dünyanın güzel manzarasını ve tabii güzelliklerini görmektedirler.

Sapanca'nın çeşitli gazonları, motelleri olup Vakıflar Umum Müdürlüğünce yaptırılan oteli çok mükemmel bir tesistir.

Sapanca gölü kenarında Turizm Derneği ve diğer teşekküllerce açılan kamplar çok ilgi çekmektedir.

c) Kuzuluk Kaplıcaları, Keremali dağının Güneybatı eteklerinde ve Akyazı-Mudurnu şosesi üzerinde Kuzuluk ismindeki bir köyde bulunmaktadır. Birçok doktorların hastalarına tavsiye ettikleri Kuzuluk dağ banyoları modern bir şekilde küçük evler halinde yapılmış bulunduklarından, yeşil ormanlar içinde olduklarından her müşteriyi memnun edecek durumdadır.

Adapazarına 40 km. uzaklıkta olan banyolara, banyo mevsiminde binlerce kişi gelmektedir. Banyoların özel otobüsleri günün belli saatlerinde yolcuları banyolara taşımaktadır. Diğer taraftan bu Kuzuluk köyünde içimi çok iyi, şifalı bir maden suyu da vardır. Maden suyunun terkinde Bromür bulunduğundan doktorlar tarafından birçok hastalara tavsiye edilmektedir.

İkinci Bölge :

Karasu, Sakarya nehrinin kuzeyinde Karadenize kavuştuğu yerde Karasu ilçesi vardır. Bu ilçenin kıyıları dünyanın temiz kıyılarındandır. (Karadeniz buradan yüzeysel yani sathî akıntı dolayısıyla boğaza doğru akmasından) deniz çok temizdir. Kum incedir. Karadeniz serin, köpüklü ve mor dalgalıdır.

Caferiye ve Kocaali bölgelerinde hususî ve mahalli idarelerin yaptıkları dini tesislerinden başka; bilhassa Karasu plâjları Turizm ve Tanıtma

Bakanlığınca ele alınarak her yıl ilâve edilen yeni tesislerle modern bir deniz sitesi teşekkül etmeğe başlamıştır.

Plâj işletmesi 75000 m² alanı kaplamaktadır. İdari kısımları, yolları, elektrik ve su tesisleri çadırılı kamp alanları, yemek ve satış yerleri, çocuk ve oyun bahçeleri, 150 kabine, 200 kişilik gardrop ve soyunma yeri, 51 odalı ve 110 kişilik 3 motell, gazinosu, otoparkı, çöp fırını.... gibi tesisleri kaplamakta Sakarya nehrinin denize döküldüğü yerde balıkçılar siyah hayyar çıkarmaktadır.

Karasu Adapazarına 49 kilometre uzaklıkta olup, yol kenarları mısır bahçeleri, muhtelif ağaçlıklar ve fındıklıklarla kaplıdır.

UMUMİ NETİCE

S.S.A.M. nin bize verdiği vazifeyi böylece bize verilen zaman içinde ve eldeki imkânlar nisbetinde ifa ettikten sonra muhtelif noktalara ait neticelere toptan işaret etmek isteriz.

1 — Görüldüğü gibi Sakarya, bereketli bir ova ortasında ziraat, ticaret ve endüstri bölgesi manzarası gösteriyor. Nüfusu birdüziye artmaktadır. Gittikçe büyüyen Vilâyet, gerek merkezi olan Adapazarı, gerek çevre olarak parlak bir istikbal va'detmektedir.

2 — Sakarya, belirtildiği üzere nüfus bakımından dağıtıcı değil, çekici bir bölgedir. Gereken imkânlar elverirse Sakarya çok nüfuslu şehirler arasında yer alacaktır.

1956-1966 yıllarında muhtelif memleketlerden serbest göçmen vizesiyle gelen 3034 ailede 11720 nüfusa tabiyet beyannamesi imza ettirilerek karşılığında göçmen kâğıdı verilmiş, hertürlü muafiyet işleri takip ve neticelendirilerek bu soydaşlarımızın da Türk vatandaşı olarak nüfusa tescilleri sağlanmıştır. 1962 de Suudi Arabistandan da iki aile iki nüfusla, bir aile bir nüfusla Sakarya iline iskân edilmiştir. Göçmen ve mültecilere her türlü gereken yardım yapılmıştır.

3 — Kanaatimce S.S.A.M., bizim kısaca temas ettiğimiz fizik, beşerî, iktisadî ve içtimâî coğrafya problemlerinin herbirini ileride ayrı ayrı ve derinliğine ele almalıdır. Bu işde "Merkez" destekliyen İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi ile aynı Üniversitenin bir başka kolu olan Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü de bu "Merkez" le ilgilenmeli veya alakası çekilmelidir. Ayrıca 400 den fazla köyü bulunan Sakarya'nın ilk ve orta öğretim mensupları S.S.A.M. nin tabii üyesi sayılarak çalışma kadrosuna sokulmalıdır. Ancak bu şekilde Sakarya, lâyük olduğu ehemmiyetle incelenebilir.